

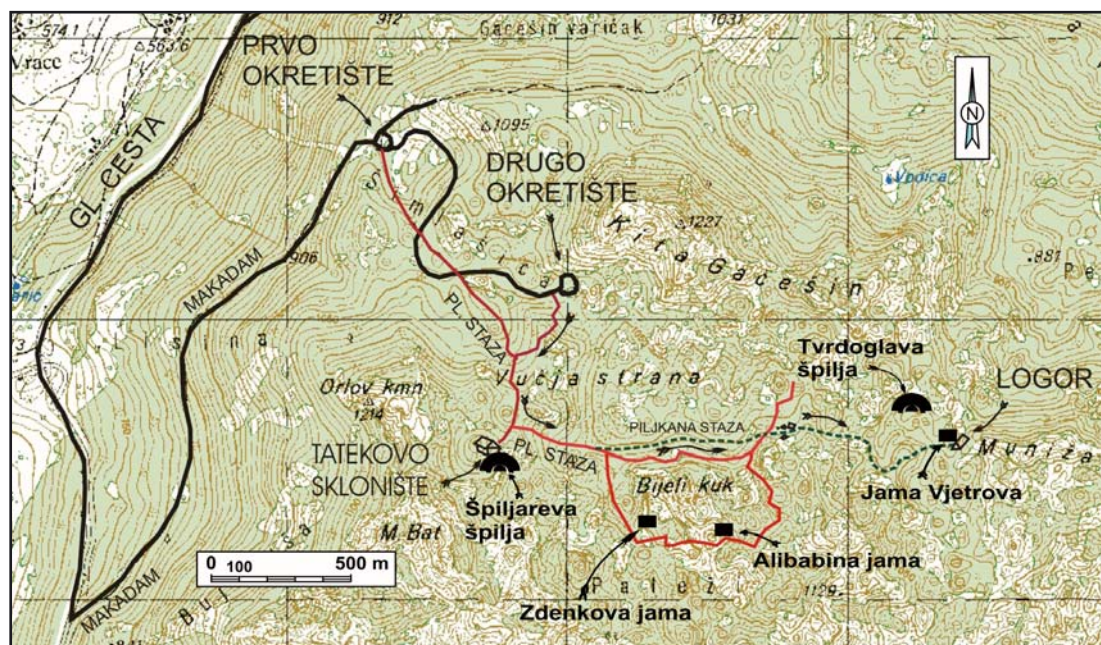
Skloništa »špiljara« na Crnopcu

Vlado Božić

Za »špiljare« sam čuo još davno, kada sam se počeo baviti speleologijom. O njima su meni i drugim mladim članovima SO-a PD »Željeznačar« pričali naši stariji članovi koji su već istraživali špilje i jame po cijeloj Hrvatskoj pa tako i po sjevernoj Dalmaciji i Velebitu. Zalazili su tamo u sela i zaselke te se, kao i drugdje, raspitivali za špilje i jame. Predstavili su se kao špiljari koji traže špilje i jame. Mnogi su ih ljudi tada gledali s nevjericom, jer su za njih bili neobično obučeni i opremljeni, pa su teško započinjali razgovor. Tek kad bi naši članovi rekli da su iz Zagreba, da tu ne žive, da nisu od policije niti vojske, i samo traže špilje koje bi željeli istraživati, započeo bi razgovor. Razlog takvom ponašanju stanovnika tog područja potječe još od vremena Prvog svjetskog rata.

Poznato je da u ratu svaka vlada zove u vojsku zdrave ljude, uglavnom mlade, bez obzira na njihovo obrazovanje, zanimanje, imovinsko stanje i dr. Među takvima koji su za vrijeme Prvog svjetskog

rata dobili poziv za vojsku bilo je i pastira s Velebita koji nisu bili voljni odazvati se pozivu. Ostajali bi u planini, i tu živjeli neko vrijeme. Da bi preživjeli morali su si naći neku špilju u kojoj će stanovati, živjeti. Čini se da je tada bilo mnogo takvih koji nisu htjeli u vojsku a živjeli su po špiljama, pa ih je narod prozvao »špiljarima«. Svaki je, naravno, imao svoju rodbinu ili prijatelje dolje u selu s kojima je bio u vezi, slično kao nekada hajduci sa svojim jaticima. Koliko je dugo to skrivanje trajalo danas nema podataka, barem ne u planinarskoj i speleološkoj literaturi, ali je poznato da je običaj traženja utočišta u nekoj špilji u bespuću Velebita zadržan i za vrijeme Drugog svjetskog rata, pa i po njegovom završetku. I tada su ljudi, koji su se skrivali po špiljama, dobili naziv »špiljari«. Kada su naši stariji članovi pedesetih godina tražili špilje po Velebitu, stanovnici s kojima su razgovarali, mislili su na te »špiljare« i zato bili nepovjerljivi. Jedini čovjek koji je nešto napisao o tim »špiljarima« bio je Ante Rukavina,

Položaj pronađenih skloništa »špiljara« na Crnopcu

planinar iz Gospića (Rukavina 1993.). On je napisao: »...Drugi svjetski rat dirnuo je i sudbinu mnogih drugih ljudi ovih predjela. Dosta ih je poginulo na jednoj ili drugoj strani ili tko zna kojoj strani, a dosta i nakon rata. Naime, u ovim su se predjelima nakon rata, skrivali brojni špiljari, ljudi koji su se bojali predati se novouspostavljenoj vlasti i u velebitskim zaklonima čekali kakvu amnestiju, čak do godine 1949. Amnestija, ako je i stigla, nije se odmicala dalje od ladica stolova lokalnih moćnika jer su oni »gorex« i onako bili osuđeni na smrt. To se i obistinilo, ali su mnogi žitelji ovih velebitskih obronaka bili strijeljani, jer su navodno »pomagali one u šumi«, davali im hranu i dojavljivali kud se kreću potjere...«

Slično je očito bilo i za vrijeme Prvog svjetskog rata. Dokaz boravka ljudi u špiljama i jamama na Velebitu za vrijeme Prvog svjetskog rata nađen je tek sada.

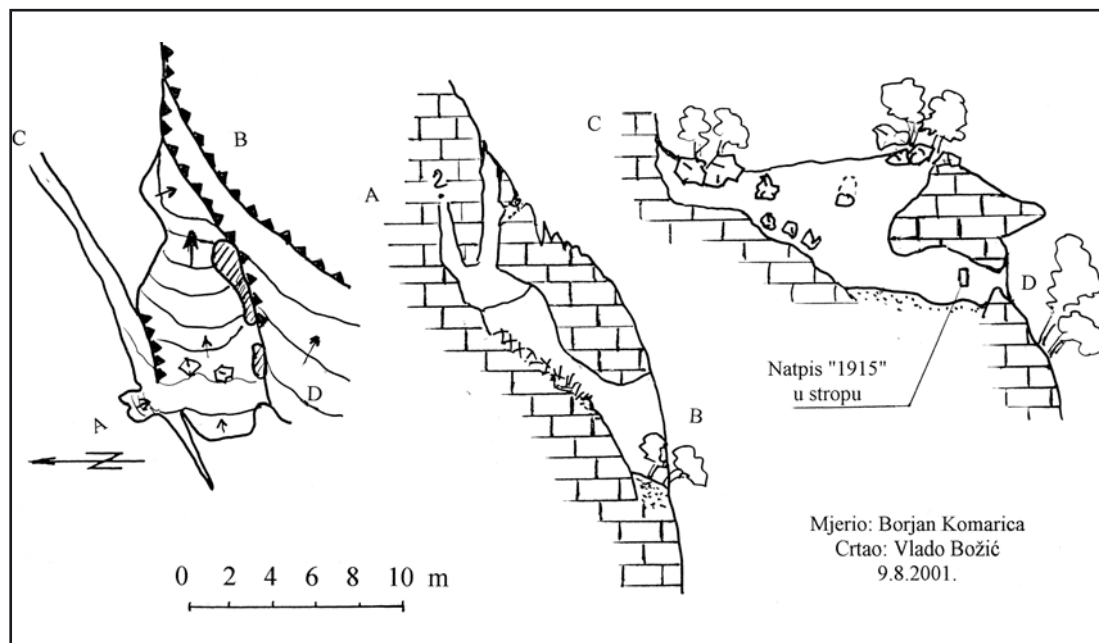
Koncem osamdesetih godina prošlog stoljeća, članovi SO HPD »Željezničar« započeli su najprije sporadična a onda i mala regionalna istraživanja najjužnijeg dijela Velebita - Crnopca, koja još traju. Tijekom speleološkog logora organiziranog krajem srpnja i početkom kolovoza 2001. na sjeverozapadnom dijelu Crnopca pronađena je špilja sa sigurnim dokazom da je u njoj za vrijeme Prvog svjetskog rata boravio čovjek.

Špilja se nalazi na sjevernom obronku Crnopca, u području zvanom Vučja strana (između vrha Kita Gaćešina – 1227 m na sjeveru, Orlova Kmna

Ulaz u Špiljarovu špilju

foto: V. Božić

Nacr Špiljareve špilje

– 1214 m na zapadu i Bijelog kuka – 1171 m na jugu) na nadmorskoj visini od 1130 m. Koordinate ulaza su (prema karti Gračac 088-2-3, 1:25000) X=4902,490 km i Y=5566,775 km.

Do nje je najlakše doći od skloništa Tatekove družine na Crnopcu, građenog tijekom 2001. i 2002. Prilaz skloništu opisan je u planinarskoj literaturi (Tomerlin, 2003.). Sklonište se nalazi na rubu (početku) kamenjara koji se od skloništa prostire prema jugu i istoku, pun izrazitih ponikvi, golih stijena i tornjeva. Od kućice, oko 15 m prema jugu i oko 7 metara niže, u izrazito škrapastom kamenjaru, nalazi se ulaz u špilju.

Ali ulaz nije špiljski, već jamski! Zato je i skriven. U tom se kamenjaru nalazi niz pukotina pravca jugozapad-sjeveroistok. Na sjeverozapadnom kraju najizrazitije pukotine, duge petnaestak i duboke ovdje 6 metara, nalazi se ulaz u špilju. U pukotinu široku oko pola metra može sići slobodnim penjanjem i doći u dvoranu veličine 6x10 m, ali vrlo strmog dna, nagnutog prema istoku. Dvorana ima još tri otvora, dva su manja (promjera oko pola metra) okrenuta prema jugu, ispod kojih se nalazi duboka ponikva, i jedan veći (širine 2 m i visine 1 m) koji vodi prema istoku do prevjesne stijene ispod koje se nalazi ponikva duboka oko 15 m. Tlo je kameno. U središnjem dijelu ima truloga granja. Siga u špilji nema. Danje svjetlo zbog mnogo otvora osvjetljava cijelu špilju.

Uz ova dva južna otvora nalazi se vatrište ograđeno kamenjem. Između ovih otvora, nađeni su stakleni ostaci bocuna (sadržine oko 10 l), a među granjem i jedna željezna brava od vrata s kvakom. Možda si je stanovnik špilje donio odnekud stara vrata s neke kućice da mu posluži kao ležaj. Granje je vjerojatno služilo za izradu ležaja i nekog podesta a sigurno i za loženje vatre. Najznačajniji nalaz u toj špilji nalazi se na njoj istočnoj stijeni, u visini očiju – to je natpis »1915« uklesan izvježbanom klesarskom rukom. Natpis je napisan okomito i uz njega je započeto klesanje još nekih znakova ali nije dovršeno.

U toj je špilji netko živio 1915. godine, ali samo u ljetnim mjesecima, jer bi zimi bilo prehladno zbog snijega koji napada kroz glavni otvor i propuha koju nastaje između tolikih otvora.

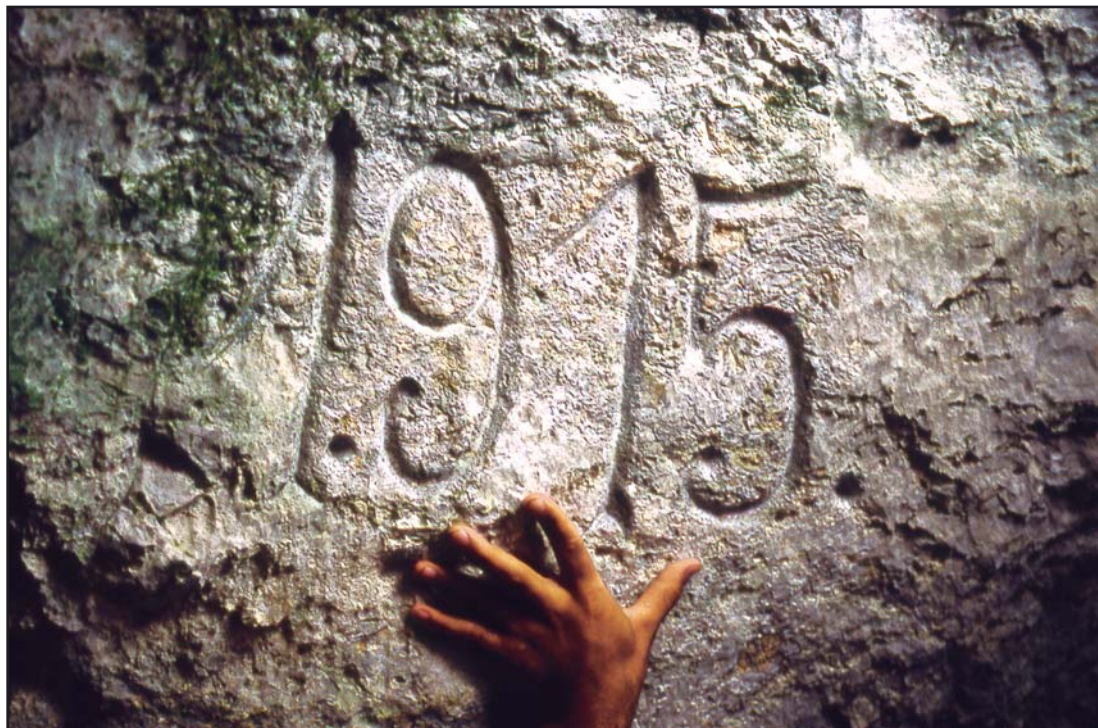
Kad je špilja pronađena svatko je pokušao dati joj ime pa je u Zapisnik speleološkog istraživanja zapisano njih nekoliko: Dezerterska špilja, »špiljarova« špilja i »špilja 1915«. Naknadno je u SO-u dogovoreno da špilju zovemo samo »Špiljarova špilja«.

Ipak, lako je zaključiti da je i onda špilji bilo moguće (razmjerno) lako prići kroz strmu šumu bez svladavanja kamenih prepreka. Tada nisam mogao ni zamisliti da je netko mogao ući, proći i boraviti istočno od Tatekovog skloništa, u predjelu zvanom Paleži, s južne strane Bijeloga (Biloga) kuka

Unutrašnjost Špiljarove špilje kod Tatekovog skloništa

foto: V. Božić

Natpis 1915 uklesan u stijenu Špiljarove špilje

foto: V. Božić

(1171 m), u središtu ekstremno teško prohodnog kamenjara.

Kroz taj kamenjar zadarski je planinar Slavko Tomerlin – Tatek 2002. započeo i 2003. dovršio kružni put i nazvao ga Put Malog Princa (Tomerlin, 2003.). Tražeći put oko Bijelog kuka Tatek i njegov vjerni pratilac i pomagač Zdenko Morović morali su sav taj teren prokrstariti i osmisliti kako svladati pojedine detalje, a ujedno posjetiteljima pokazati ono najljepše: klance, prirodne mostove, vrata, duboke ponikve, oštre grebene, jame, škrape i vidikovce. U tom traženju najprikladnijeg puta Zdenko je 2002. naišao na jamu velikog otvora pa ju je Tatek prozvao Zdenkovom jamom. Od kružnog puta načinili su odvojak, markirali ga i omogućili pristup do dna jame, a to je bio svojevrsan pothvat.

S ruba otvora, velikog 30×40 m, vidi se dno, četrdesetak metara niže. Sa svih strana jamu okružuju potpuno okomite ili prevjesne stijene, osim s jugozapada gdje dio stijene nije okomit već strm, pa se niz njega, uz pomoć užeta za pridržavanje, može sići. U južnom dijelu jame nalazi se uska strma pukotina pravca jugozapad – sjeveroistok, koja se pruža od ruba jame gotovo do dna. Kada su do jame došli Zdenko i Tatek, u toj je pukotini bilo uglavljenih velikih kamenih blokova koji su sprječavali prolaz. Ono što nisu mogli maknuti polugama i

otklesavanjem, maknuli su eksplozivom, pa su nakon toga izgradili stubište od uglavljenog kamenja i uklesanih nogostupa. Dva velika kamena bloka ostala su zaglavljena u procjepu pa je silaz u jamu omogućen ispod njih. Ipak, na dva mjesta morale su biti postavljene i ljestve. Uz financijsku pomoć Hrvatskog planinarskog saveza i matičnog planinarskog društva ugrađeno je više klinova, postavljeno je čelično uže za pridržavanje i učvršćene su dvoje aluminijske ljestve duge 6 m, tako da se sada razmjerno lako može sići u jamu. Od vrha procjepa (ulaza u jamu) do dna treba svladati oko 25 m dubine.

Nakon silaska, koji je sam po sebi uzbudljiv doživljaj, posjetitelja čeka novo uzbuđenje. Odmah desno od mjesta gdje se siđe s ljestava, u jugoistočnom dijelu jame, koji se doima kao mala niska špilja u prostranom dnu jame osvijetljenom danjim svjetlom, nalazi se niski, rukom rađeni kameni podzid i na suhoj zemlji iza njega ostaci drvene građe (trule daske) i trulo granje. Drugo uzbuđenje nalazi se na krajnjem sjeveru jame, udaljeno od južnog dijela sedamdesetak metara. I taj dio jame lijepo je osvijetljen danjim svjetlom, jer ga za vedrih dana sunce osvjetljava potpuno. Dno se sastoji od sitnog kamenja i pijeska. Iznenađenje su debele, piljene daske! Cijeli se taj prostor doima kao velika

*Silaz u Zdenkovu jamu uz Put Malog princa
foto: V. Božić*

polušpilja ispred koje se, u malom udubljenju, nazire teren koji kao da je bio obrađivan, odnosno kao zapušteni vrt.

I ovdje su dakle boravili ljudi! Kada? Po ostacima drvene građe to je moralo biti davno, možda u isto vrijeme kada i u »Špiljarovoj špilji«, odnosno u vrijeme Prvog svjetskog rata.

Moramo se diviti tim ljudima kako su uopće došli do jame. Svuda oko jame je vrlo, vrlo teško prohodan teren, a tek spuštanje u jamu i izlaz iz nje! Tu je boravilo nekoliko ljudi. Koliko i kako dugo? Tijekom zime sigurno ne, jer je zimi pristup do jame posve nemoguć. To je moglo biti samo od proljeća do jeseni u kojem razdoblju je bilo moguće uzgajati i neko povrće u jami. Vode ima u jami tijekom cijele godine na dva mjesta: odmah uz ljestve stalno curi voda iz jedne pukotine (sada se skuplja u jednoj polivinilskoj foliji) i u jednoj pukotini na istočnoj strani jame.

Živjeti u ovakvoj jami sigurno nije bilo ugodno, ali je bilo sigurno. Do jame je mogao doći samo onaj koji je vrlo dobro poznao teren, tj. onaj koji je ovdje boravio i prije nego je nastala potreba za skrivanjem. Najvjerojatnije su to bili lovci (ili krivolovci) jer ovo područje i sada obiluje raznovrsnom divljači. U području između grebena Crnopca (Velikog i Malog Bata te Orlovog Kmna) i grebena što ga čine Kita Gačešina i Munižaba, nema ni livada na koje bi pastiri dovodili blago na ispašu, niti šuma koje bi bilo vrijedno eksploatirati. U ovom bespuću mogle su se

*Polušpilja s piljenom građom uz sjevernu stijenu Zdenkove jame
foto: V. Božić*

ZDENKOVA JAMA

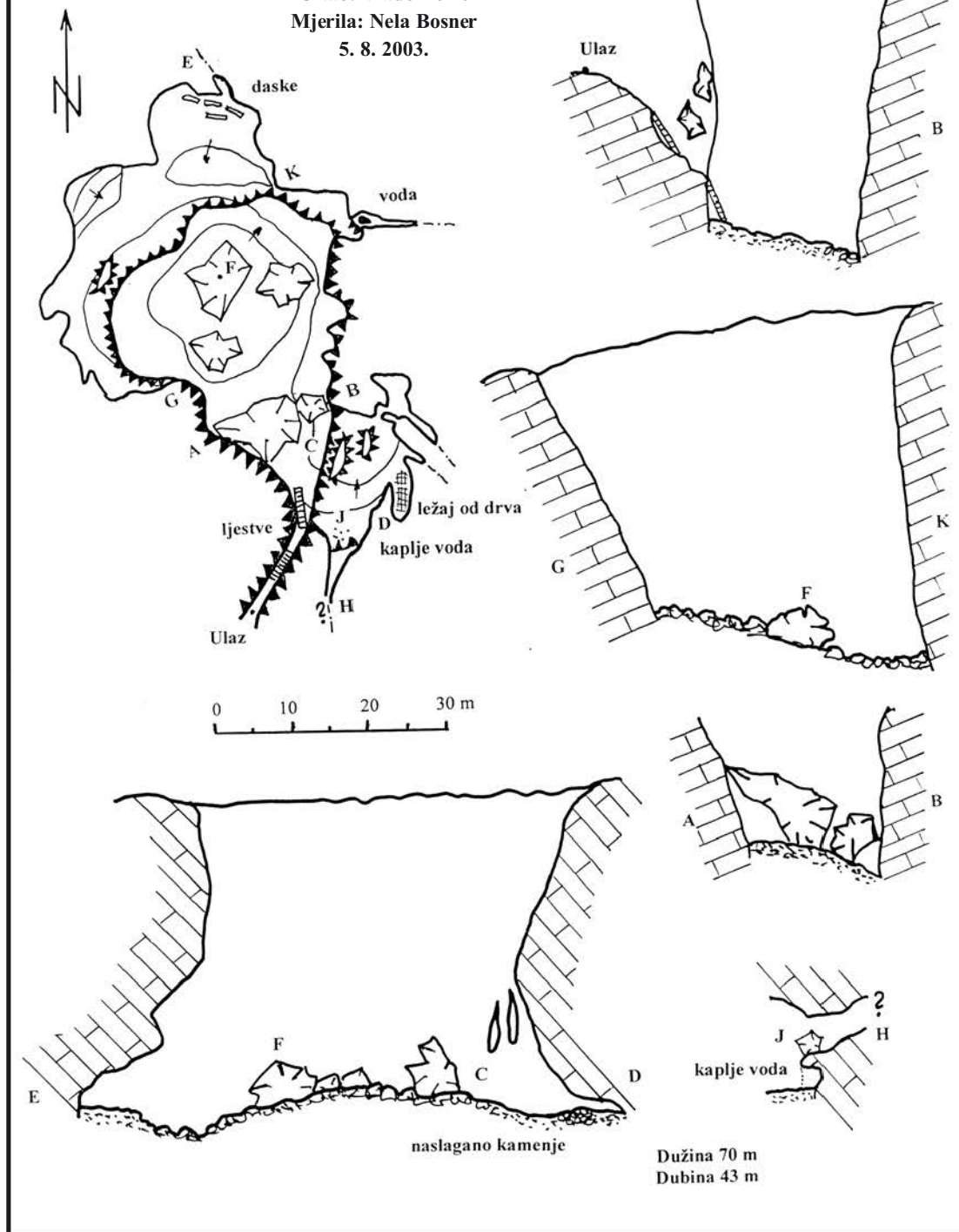
na stazi Malog princa

Bijeli kuk, Crnopac

Crtao: Vlado Božić

Mjerila: Nela Bosner

5. 8. 2003.

skrivati jedino divlje životinje koje su ljudi htjeli loviti. Zahvaljujući tom poznavanju terena neki su ljudi možda spasili glavu jer nisu išli u rat u kojem bi možda poginuli.

Svatko tko se uputi u razgledavanje Puta Malog Princa Malog Princa neka svakako siđe i u Zdenkovu jamu i neka si pokuša predočiti kako bi došao na dno jame da Tatek nije sagradio prolaz kroz onaj procjep i kako bi bilo živjeti u jami uz stalnu opasnost da ga netko pronađe. Želja za životom ne pozna granice.

Središte jame nalazi se svega pedesetak metara jugozapadno od vrha Bijelog kuka, ali se s njega ne vidi jer jamu zaklanja raslinje na rubu. Prosječna nadmorska visina neravnog ruba jame je pedesetak metara niža od vrha Bijelog kuka tj. oko 1120 m, a koordinate ulaza su: X = 4902,300 i Y = 5567,275.

Najlakši je pristup s Puta Malog princa. Početak ili završetak kružnog Puta Malog princa udaljen je oko 160 m sjeverozapadno od vrha Bijelog kuka. S tog mjesta treba krenuti na jug prateći markaciju. Put se najprije spušta kroz šumu do dna ponikve (oko 150 m) a onda strmo uspinje do Vilinskih dvora (daljih oko 200 m). Prvi klinovi su neposredno ispred Vilinskih dvora. Put dalje skreće na istok pa onda na sjever. Treba proći kroz Dvorska vrata, spuštati se i penjati po kamenjaru i onda se, pomoću klinova i čeličnog užeta, ispod jedne okomite stijene, spustiti na šumovit zemljani teren između stijena visokih preko deset metara. Tu Put skreće prema jugoistoku, a s lijeve (sjeverne) strane nalazi se putokaz prema Zdenkovoj jami. Odvojak je dug oko 75 m. Od početka Puta Malog princa do odvojka za

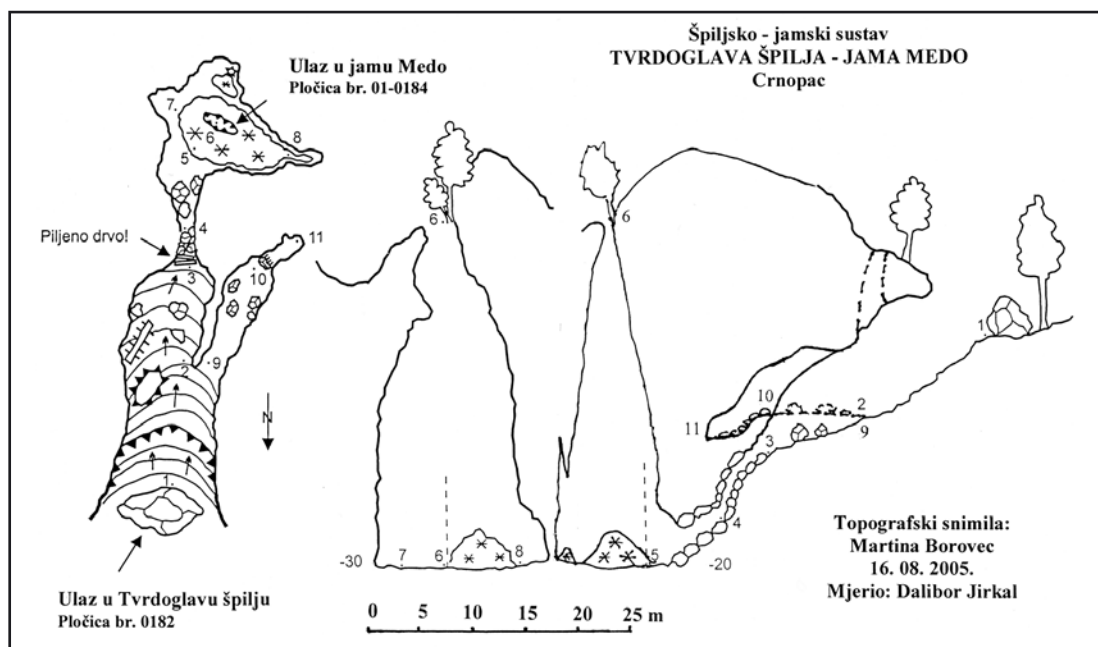
Zdenkovu jamu može se doći za oko pola sata, a za razgledavanje Zdenkove jame potrebno je 15–20 minuta.

No to nije kraj iznenađenju, koje to možda više i nije. Naime, za vrijeme speleološkog logora održanog tokom ljeta 2004. i 2005. oko jedan kilometar zračne udaljenosti istočno od Bijelog kuka, neposredno uz Jamu vjetrova, pronađeno je još tragova boravka ljudi u ovom bespuću.

Oko 200 m sjeverozapadno od logora, na dnu jedne velike ponikve nalazi se špilja prozvana Tvrdohlava. Taj je naziv dobila 2004. kada je krajem dana do špilje došao Zoran Bolonić i zvao ostale da dođu vidjeti velik ulaz u špilju, a oni su to tvrdohlavo odbijali, jer se počeo spuštati mrak a htjeli su što prije stići u logor. Špilju su posjetili i razgledali sutradan a topografski je snimili u ljetu 2005. Zanimljivost je u nalazu piljenih drvenih oblaka, položenih u obliku ležaja i mnoštva zardalih konzervi. Jedna je konzerva čak izbušena sa svih strana i mogla je služiti kao neko sito ili filter.

I tu su dakle živjeli ljudi! Ne treba posebno naglašavati da je pristup do špilje vrlo težak i skriven. Ulaz se vidi tek kad se dođe na 10-15 m od njega. Koordinate ulaza su: X = 4902,600 i Y = 5568,280.

Ulaz je širok desetak metara, okrenut prema sjeveru, visok 6 metara. Od ulaza špilja se strmo spušta prema jugu, u duljini od 40 m. Svega 5 m od ulaza u lijevom dijelu stropa nalazi se otvor (1x2 m), mali jamski ulaz u špilju. Desno od tog otvora, od glavnog se kanala odvaja uzak kanal dug petnaestak metara. Dvadesetak metara daleko od ulaza

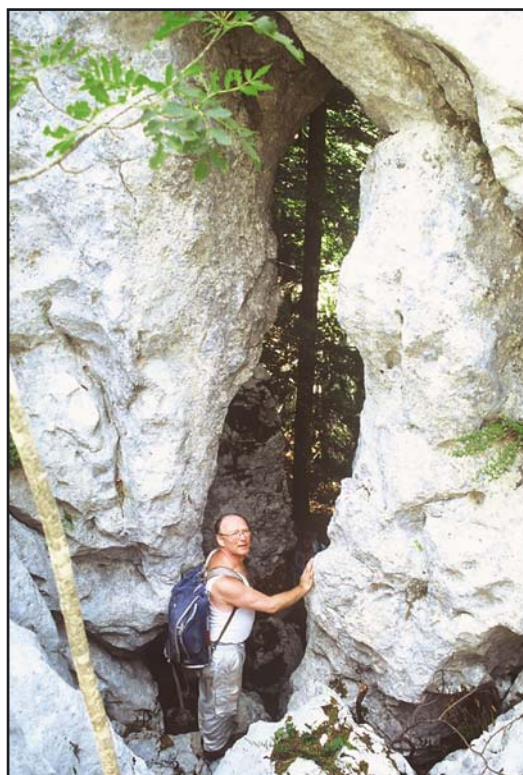
Ostaci piljenih oblica u Tvrdoglavoj špilji

foto: V. Božić

glavni se kanal suzuje na svega dva metra u nizak, teže prolazan kanal, i vodi u visoku dvoranu, na vrhu koje se nalazi otvor veličine 1×2 m. Zbog tih otvora Tvrdoglava špilja je u stvari špiljsko-jamski sustav s jednim špiljskim i dva jamska otvora.

Na suženju glavnog kanala, petnaestak metara od ulaza, u dosegu danjeg svjetla, ima mnogo truloga granja, ali i debelih grana. U lijevom dijelu kanala, uz stijenu odmah upada u oči niz piljenih oblica položenih poprečno na debelu granu, koje čine zaravnjenje u strmom kanalu, a mogle su služiti kao ležaj za 4–5 ljudi. Oko 5 m ispred tog zaravnjenja, na tlu, uz stijenu, nađeno je više zardalih konzervi i željezni držač neke posude. Na početku desnog kanala nađeno je više nagorenih grana, gdje je, očito, bilo vatrište. Sve ovo očit je dokaz nekadašnjeg boravka ljudi u špilji. Nažalost, po nađenim predmetima nije moguće zaključiti kada su ovdje boravili ljudi, ali se pretpostavlja da je to bilo za vrijeme Prvog ili Drugog svjetskog rata.

Tragova boravka ljudi u ovom bespuću ima još. Oko 100 m zračne udaljenosti od ulaza u Tvrdoglavu špilju i oko 50 m iznad nje, u smjeru sjeverozapada, u jednoj guduri nađeno je poslagano kamenje u obliku zida. Gudura je široka oko 5, duga četrdesetak metara, s južne strane omeđena prirodnim zidom debelim oko 1,5 m i visokom oko 3 m, a sa sjeverne strane visokom liticom. Naslagano kamenje s prirodnim zidom činilo je kućicu. Sada su vidljivi samo ostaci zidova bez krova.

Jedan od brojnih prolaza na Putu Malog princa

foto: V. Božić

Zanimljiv je nalaz i jednog skloništa stotinjak metara južno od Tvrdoглаve špilje, između nje i puta što su ga speleolozi načinili dolazeći od Tatekovog skloništa do logora. Ispod prevjesne stijene suhozidom je izrađeno zaravnjenje na koje se čovjek može skloniti i čak ležati. Tu je nađen i jedan zarđali, neispucan metak za talijansku pušku s oznakom proizvodnje 1941., očit dokaz boravka ovdje u vrijeme Drugog svjetskog rata.

Ovo područje istočno od Bijelog kuka speleolozi još istražuju pa nije isključena mogućnost novih nalaza nekadašnjeg boravka ljudi u ovom, izrazito teško prohodnom kamenjaru obraslom šumom i šikarom.

LITERATURA

- Ante Rukavina, 1993: Veliopakleničke tajne. Ekološki glasnik, br. 9-10. Za 1991. -1992., str. 50-56, Donja Lomnica
- Vlado Božić, 2003: »Špiljarova« špilja – zanimljivo otkriće na Crnopcu. Hrvatski planinar, br. 2, str. 38-40, Zagreb
- Slavko Tomerlin, 2003: Put Malog princa – novost sa Crnopca. Hrvatski planinar, br. 10, str. 304-309, Zagreb

»CAVERS« SHELTERS ON CRNOPAC MOUNTAIN

During World War I and II and in post-war time, Velebit craggy area and trackless countryside provided shelter for deserters and people who did not want to be accused for something by the then authorities which could cost them their life. For the mentioned reasons these people searched refuge in heavily reachable places, which were hidden and difficult to enter. People hiding in such shelters were known as »cavers«, since they most frequently found refuge in a pit or cave.

In past several years members of Speleological Department of the Croatian Mountaineering Club »Željezničar« found several caves and pits with clear evidence of dwelling during World War I and II in the North-West part of Crnopac, in the area called Paleži.

In 2001 a small cave with pit entrance was discovered. It was called »Caver`s Cave – Špiljarova Cave« located on the distance of around fifteen meters from the mountaineering shelter Tatekova družina, with year 1915 chiselled in. It has a pit entrance 6 m deep under which there is a small chamber with another three openings overlooking a deep sink-hole. One year later Zdenkova Pit was discovered, around 50 m South-West from Bijeli kuk, which is now a part of marked mountaineering path named Put Malog princa (Little Prince Path), not far from the mountaineering shelter Tatekova družina. This cave has a wide opening (30x40 m), it is around forty meters deep and can be descended into down a crack in rocks, equipped with hard aluminium ladders. There are dry-stone walls in the pit as well as sawn material - boards, which prove that people dwelled at this location. The third discovery is Tvrdoглаva špilja (Stubborn Cave), around a kilometre easterly from Bijeli kuk, in the bottom of a big sink-hole. The cave has one cave and two pit entrances. Around twenty meters from the entry, there are traces of sawn round logs in the shape of a bed and many rusty cans. Not far from the cave there is a dry-stone wall, in a well hidden ravine, which formed a shelter (small house) together with a natural wall. Furthermore, close to Tvrdoглаva špilja, under overhanging rock which is a part of the dry-stone wall, a shelter was fixed where a bullet from an Italian gun was found unfired marking the manufacturing year 1941.

The entire area is very heavily rugged with many deep dolines, ledges, ravines and cracks covered with forest and bushes. Only local people who knew well this part of Velebit could reach these shelters.